

Liberalizmin İki Determinist Tezahürü: Küreselleşme ve Yerelleşme

Kâzım BERZEG*

Almanya'da "Liberal Enstitü"nin başkan vekili olan Detmar Doering, Ankara'da 18-19 Mayıs 1996'da gerçekleştirilen "Türkiye İkinci Liberal Düşünce Sempozyumu"na sunduğu, Liberal Düşünce'nin "Yaz 96" sayısında yayınlanan tebliğinde "küreselleşme ve yerelleşme"yi yeni politik kavramlar olarak nitelendirdi ve birbirine karşıt gibi görünen bu iki kavramın, özgürlüğün ve ekonomik refahın gelişmesinde elele çalışmakta olduklarını ihtiyatlı, "yarı iyimser" bir şekilde izah etti.

Dr. Doering'i, dünyada ve Türkiye'de "karşıt oldukları tevehhümü" nedeniyle dünyanın yeni gidişatındaki "birliktelik"lerinin esrarı henüz çözülmemiş olan "küreselleşme ve yerelleşme" olgusunu ele aldığı, bu "birlikteliğe" rasyonelite çerçevesinde önemli gerekçeleri hatırlattığı için takdir etmek gerekir.

Her iki olgunun birlikte, bildiğimiz anlamda "ulus-devlet"in yok olmasına neden olacağı yolundaki görüşlere "şimdilik" katılmasa da, Dr. Doering'e göre, yakın gelecekte bugünkünden "epeyce farklı bir devletle yaşamak sorunda kalacağız." Liberalizmin zaferi mutlak olmasa da gidişat bizi daha özgür bir topluma götürmektedir. Bu çerçevede liberalizm amaç değil, yeni siyasi kavramlar olan küre-

selleşme ve yerelleşmenin birlikte yaratacağı, ulaşacağı sonuçtur.

Bu yazıdaki asıl amacımız, küreselleşme ve yerelleşmenin yeni değil, klasik liberalizmin tarihî ve teorik temelinde esasen var olan olgu ya da kavramlar olduğu ve dünyada yaşanmakta olan klasik liberalizme dönüş sürecinin zorunlu ve tarihî determinizmin gereği olarak bu kavram veya olguları da ihya ettiği yolundaki "ihtirazî kaydımızı" ifade etmek suretiyle, bir bakıma Dr. Doering'i tamamlamaktır.

Ancak, daha önce, Dr. Doering'i, liberalizmi ve bunun yegâne gerçek, doğru modeli olan klasik liberalizmi kavrama ve tanımlamasındaki başarısı dolayısıyla da takdir ettiğimizi ifade etmek gerekir. Bu durum, aynı zamanda Liberal Düşünce Topluluğu ile Liberal Enstitü arasında ciddi bir teori köprüsünün varlığının kanıtıdır.

Dr. Doering'in ifadesiyle de liberalizm, John Locke'un öncülüğüyle "tabii hukuk" temelinde bina edilen modern bir siyasi doktrindir. İnsan hak ve özgürlüklerine karşı başta gelen "potansiyel saldırgan"ın devlet ya da siyasi güç olduğu görüşü Locke'çu felsefeye yabancı değildir. Ancak bu potansiyel tehdit, insan hak ve özgürlüklerinin güvenceye alınmasının, liberalizmin mefkûre ve projesine göre

* Hukukçu, yazar

yeniden tesis edilecek devlete içtimai mukavele ile tevdi edilmesi zorunluluğunu ortadan kaldırmaz. Liberalizm bu noktada "liberteryen anarşist" görüşten ciddi biçimde farklı, realist ve rasyonalisttir. Locke mefkuresi, çağdaş insan hak ve özgürlükleri telakkisinin temeli olmasının yanında, sonraki teorik ve pozitif ürünleriyle de çağdaş hukuk anlayışının bütün temel ilkelerine kaynaklık yapmış olan çok kapsamlı bir "genel hukuk doktrini"dir. Sartori'nin tekrar etmekte beis görmediğimiz doğru ifadesiyle, çağdaş siyasi doktrinler arasında yalnızca liberalizm ciddi bir devlet projesine sahiptir. Bu proje, "insan hak ve özgürlüklerini güvenceye alma ilkesine bağlı, anayasal, bütün fonksiyonlarıyla açık ve etkin denetime tâbi, ilâhi, metafizik mahiyeti olmayan, görev alanı ve egemenliği insanlara, topluma hizmet amacıyla sınırlı, demokratik hukuk devleti" projesidir. Locke'a göre ve 1776 Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi'nde ifade edildiği gibi, onu takip eden pek çok siyasi-hukuki belgede ve bizim 1961 Anayasamızın başlangıcında tekrar edildiği üzere, bu projeye uymayan devlete veya siyasi iktidara karşı insanların direnme ve ilga hakları vardır, ancak bu hak devleti yok etmek için değil, yeniden kurmak için kullanılır. Liberal devlet projesi küresellik ve yerellik ilkelerine engel olmadığı gibi, aksine bu ilkeler bakımından en uygun gelişme ortamını hazırlar. Üniformist, korumacı, mutlak egemenlik iddiasının sahibi, imkân bulduğu nisbette emperyalist "ulus-devlet" faraziyesiyle liberal devlet projesinin bir yakınlığı, benzerliği yoktur.

Yirminci yüzyılda liberalizmin maruz kaldığı entellektüel ve siyasi baskı nedeniyle, başta Hayek olmak üzere liberalizmi savunanların zorunlu olarak Locke'un tabii hukuka dayalı sisteminin önüne faydacı, tarihçi ya da pragmatist hukuk teorilerini koymuş olmalarının etkisinde kalmaması, Dr. Doering'in düşünce berraklığının ifadesidir.

Tebliğdeki rasyonalite çerçevesinde, burada yeri gelmişken Marksist tarih varsayımı-

na dayalı bir ek hatırlatma yapalım:

Marksist iddiaya göre, ulus-devlet liberal piyasa ekonomisinin zorunlu sonucu olan, zorunlu olarak toplanmaya (temerküz-concentration), tekelliliğe yönelen kapitalizmin zorunlu sonucu ve ürünüdür. Son yıllarda üretimde büyümenin, toplanmanın ekonomik ve işletmecilik yönlerindeki üstünlüğü, avantajı yok olmuş, gelişen üretim, iletişim, bilgi teknolojisi, Dr. Doering'in de ifade ettiği üzere, küçük birimleri daha avantajlı hâle getirmiştir. Teknolojik gelişme, toplanmacı-tekelliliği liberal piyasa yerine özgürlükçü, rekabetçi liberal piyasa ekonomisini de geliştirmekte olduğundan, Marksist iddia doğrultusunda ulus-devletin şartları da artık ortadan kalkmaktadır.

Hatırlatmak istediğimiz ve yazımızın amacı olan konuya girerken, yine tekrarlamakta beis görmediğimiz Sartori'nin bir hükmünü tekrarlayalım:

"Batı uygarlığı ve liberal demokratik bir uygarlıktır ya da hiçbir şey değildir." Yalnız Sartori değil, Hayek ve başkaları da batı uygarlığının temelini "ferdiyetçi-liberal" felsefe olduğunu tekrarlarlar.

Batı Uygarlığının Zemini Orta Çağ ve Feodalitedir

Batı uygarlığının temeli veya kökeni olmasa da, "gelişme zemini"nin orta çağ ve feodalite olduğu görüşünün, alışıl gelmiş ve genellikle Marksist tarih görüşüne dayalı varsayımları esas almakta direnenleri sarsacağına, şiddetle karşı çıkmalarına yol açacağına farkındayım. Ancak, tarihi bir bilim alanı olarak ele alanlar, günümüzde "Marksçı tarih görüşü ve Marksçı olmayan tarih görüşü" çatışmasının olduğunu, Marksçı tarih görüşünün gelecek varsayımını geçmişe dayanarak doğrulamak amacıyla siyasi mahiyet taşıdığını, bu hâliyle de bilimsel-belgeci esaslara aykırı olduğunu kabul etmektedirler. Marksistlere göre feodalitenin, öncelikle üretim biçimi ve bunun

Marksist diyalektik gereği tezahürü olan siyasi yapı olarak egemen olduğu Avrupa orta çağı, geri ve karanlık bir dönemdir. Batı uygarlığı, feodalitenin burjuvazi tarafından aşıldığı yeni çağdan itibaren gelişmeye, oluşmaya başlamıştır. Bu formül, Batı Avrupa'daki "yüzyıl savaşı"ndan sonra, 15. y.y. sonlarında tartışılmaz, hakim siyasi model haline gelen "merkezi monarşi" yandaşlarının feodiliteye karşı tamamen siyasi amaçlı tezleriyle de uzlaşmaktadır. Marksizmin, liberalizmin başlıca hakim siyaset teorisi olduğu 19. y.y. ortasında, liberalizmin antitezi olarak doğduğu, liberalizmin de merkezi monarşi düzeninin antitezi olduğu dikkate alınırsa bu uzlaşma bir bakıma doğal olarak görülebilir.

Tarihe, siyasi amaçlı varsayımlardan kurtulup gerçekçi delillerle baktığımızda, karşımıza çok farklı bir orta çağ ve feodalite manzarası çıkmaktadır. Sonraki, merkezi monarşi dönemine karşı gelişen liberalizmin de bu çok farklı orta çağ ve onun hakim düzeni olan feodaliteyle çok yönlü bağlantıları vardır.

Her siyasi sistemin ya da dönemin ilk safhalarında, entellektüel planda daha çok yandaşlarını, daha sonra da çoğunlukla karşıtlarını geliştirmesi kaçınılmaz, mantiki bir hâldir.

Tarihin çağlara bölünmesi, sonradan uydurulan, farazi ve kesin ölçülerden yoksun bir alışkanlıktır. Orta çağ, başlangıcı ve sonuçlanması konusundaki değişik görüşler olmasına karşın, genel klasik kaynaklarda M.S. 500 ile M.S. 1500 yılları arasındaki yaklaşık bin yıllık döneme verilen addır. Roma'nın dağılmasından sonra Roma-Batı Avrupa'sı, Roma'nın merkezi yönetim geleneğini bir ölçüde sürdüren Frank-Karolenj İmparatorluğu'nun egemenliğinde olmuş, 10. yüzyıldan itibaren merkezi devlet modeli zayıflamış, bugün adına feodalite dediğimiz "ademi merkezîyetçi-yerel yönetici" model Avrupa'da yaygınlaşmış, Orta Çağ'ın sonlarında 15. yüzyılın Yüz Yıl harplerini izleyen ikinci yarısında tekrar merkezi monarşilerin egemenliği kesinleşmiştir.

Orta Çağ'ın son yüzyılı, aynı zamanda, rönesansın ilk filizlerini verdiği, din reformunun fikri hazırlıklarının geliştiği yüzyıldır. Hiçbir tarihi olgu uzun ya da kısa bir hazırlık, olgunlaşma dönemi yaşanmadan ortaya çıkmayacağına göre, rönesansın da din reformunun da kökenini Orta Çağ'da aramak yanlış olmaz.

Klasik tarihe göre Orta Çağ, erken (500-1000 yılları), yüksek (1000-1300 yılları) ve geç (1300-1500 yılları) olmak üzere üç döneme ayrılmaktadır.

Entellektüel alanda Orta Çağ'a karşı ilk tepkinin, güçlenen merkezi monarşilerin yandaşlığını yapan düşünce akımlarından gelmiş olması olağandır. Nitekim, 15. yüzyıl sonundan itibaren, hemen tamamı monarkların yanında ve üst düzey görevlileri olan "hümanist" yazarların yaptıkları da budur. Merkezi-mutlak monarşi yanlılarının "ademi merkezîyetçi" Orta Çağ'a karşı tepkisi, onyedinci yüzyıl sonlarından itibaren merkezi monarşilere karşı entellektüel tepkilerin belirlenmesine kadar sürmüş, ondokuzuncu yüzyılda sosyalist-Marksist akımla tekrar canlanmıştır.

Rönesans da, antik Grek-Roma medeniyetiyle ilişkilerin Orta Çağ boyunca tamamen kopmuş, bu dönemin unutulmuş, sonra tekrar ve birden canlanmış olması anlamına abartılı bir adlandırmadır. Bunda, yeni çağın "merkezi-mutlak monarşi" modelinin meşrulaştırılmasına dönük siyasi maksadı teşhis etmek mümkündür. Hatta, Batılı gelişmeyi, en azından Orta Çağ'ın bir bölümünde üstün konumda olan ve Batı'yı önemli ölçüde etkileyen İslam uygarlığından ayırma, Batı'yı münhasıran Batı'ya has temellere oturtma yönündeki bir başka siyasi amaç da "rönesans abartmasının" sebebi olabilir.

İslam uygarlığının eski Ortadoğu uygarlıkları üzerine kurulduğu, bu çerçevede antik Grek uygarlığından da beslendiği kuşkusuzdur. Doğumundan kısa bir süre sonra Roma'yı merkez edinen Hıristiyan-Batı Avrupa

bölgesinde kilise, Orta Çağ'da da daima Roma-Grek dönemi ile köprü olma özelliğini az veya çok sürdürmüştür. Bu dönemin hatırasını yaşatan Bizans, daima, Batı Avrupa ile de temas hâlinde olmuştur. Taşıyıcı özelliği ile kilise dili olan Latince dışında, eski Grek tefekküründen Almanca'ya ilk tercümelemlerin onbirinci yüzyılda yapılmaya başlandığı bilinmektedir. Eski Grek tefekkürünün üniform olmadığı, birbirine karşıt pek çok düşünce akımının Grek-Roma dünyasında doğup yaşadığı da malumdur. Dikkat edildiğinde, Yeni Çağ'ın başlarında, Avrupa'da, eski Grek tefekkürünün tamamı değil, başta Eflatun çizgisi olmak üzere bir bölümü yoğun alâkaya mazhar olmuştur. Ferdietçi karakterdeki Tucides, Pericles, Stoisyenler çizgilerine karşı Eflatun ve takipçileri siyasi kapsamda kolektivist, devletin metafizik mahiyete bürünmesine, otoriter ve totaliter modellere yol açan düşünce çizgisini temsil etmişlerdir. Kısaca, Yeni Çağ'ın başlarında merkezi monarşiler hakim duruma geldiklerinde, fikri planda eski Grek tefekkürünün bir kısmı da yeni siyasi dönemin meşrulaştırılması için kullanılabilmiştir. Bu amaç, aynı zamanda, "ademi merkezîyetçilik"i ifade eden feodaliteye ve feodalitenin egemen olduğu Orta Çağ'a karşı tepkiyi ve "inkâr"ı da tabii, hatta zaruri kılmaktadır. Rönesansın devamı mahiyetinde ve rönesansı takiben "rokoko" ve "barok" üsluplarıyla da çeşitlenen, 16. yüzyıldan itibaren hakim olan "klasik sanat" dönemine sanat tarihçileri aynı zamanda "saray sanatı dönemi" adı vermektedirler. Yeni Çağ'la birlikte büyük "saray"lar, coğrafya ve siyaset üzerinde mutlak hakimiyet kurarken, sanatı ve entellektüel alanı da başıboş bırakmamışlardır.

Orta Çağ, Batı uygarlığının günümüzde de yaşayan delilleri ve ana unsurlarıyla zeminini hazırladığı, harekete geçmesini sağladığı hâlde, Yeni Çağ (16. y.y.) başından itibaren monarşizmin feodaliteye, ondokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren de sosyalist-Marksist düşüncenin liberalizme zıddiyeti yüzünden "in-

kâr" edilmiş, haksız yere karalanmıştır.

Orta Çağ Avrupa'sında Ekonomik-Sosyal Gelişme, Yerellik ve Küresellik

Bilinebilen binlerce yıllık tarih bize, dünyanın muhtelif yerlerinde uygarlıkların doğduğunu, bir süre geliştiğini, olgunluğa ulaştığını görüp, giderek zayıfladığını, dış etkilere karşı korunma gücünü yitirdiğini, söndüğünü geriye ancak maddi kalıntılar bıraktığını, bunlardan sonraki dönemlere pek beşeri kalıntı intikal etmediğini öğretmektedir. Eski Grek ve Roma uygarlıklarının başına gelen de budur. Roma da "miadını doldurduğu" için, önce ordusu ve yönetimiyle Kuzeydoğulu aktif halkların etkisine girmiş, Gotlar, Franklar, Lombardlar ve diğerleri, direncini kaybetmiş Roma'yı kolayca tarih sahnesinden silmişlerdir. Bunlar çok geri "barbar" kavimler midirler? Romalılar'a göre öyle. Ancak, Kartacalılar da işgalci Romalılar'a muhtemelen benzeri sıfatları uygun görmüşlerdi. Evvela Germen kavimlerinin ve Normanlar'ın kendilerine has "runik" yazıya, hâlâ izleri bilinen veya yaşayan "Lombard hukuku", "Anglo-Sakson hukuku" ya da "İskandinav hukuku" gibi hukuk sistemlerinin temeline sahip olduklarını, demircilikte, metal işlemede en azından Romalılar kadar, hatta onlardan da daha usta olduklarını, denizcilik tekniğinde gelişmiş veya bu alanda Romalılar'dan daha yüksek gelişme potansiyeline sahip olduklarını biliyoruz. Kuşkusuz, daha önce bir Grek veya Roma uygarlığına sahip olamadılar, ancak kendilerine has pek çok değerleri de vardı.

Germen kavimlerinin Batı ve Güney Avrupa'ya yayılması, onları Normanlar'ın takibi ve Roma'nın yıkılmasıyla, Avrupa, bir karmaşa ve yeniden oluşum dönemi yaşadı. Bu dönem, Roma'nın yerine büyük ölçüde hakim olan Frank-Karolenj İmparatorluğu'nun bir ölçüde Roma'ya benzer merkezi otorite dönemidir. Bu karmaşa ve yeniden oluşum dönemin-

de (5-10 y.y.), Pierre Gaxotte'un da vurguladığı gibi, kilise ve manastırlar, Grek-Roma teffekkürü, bilim ve sanatının temellerini koruyup saklamada önemli bir rol üstlendiler. Hıristiyanlaştırdıkları Germen ve Norman kavimlerine Hıristiyan-Roma kültürünü tanıtip sonraki sentezlerin ortamını hazırladılar.

Frank-Karolenj, sonraki adıyla Şarlman, İmparatorluğunun yönetimine de yansıyan Germen-Roma sentezi, sonraki feodalite dönemine hazır bir ortam bırakarak, 10. Yüzyılda dağıldı. Frank İmparatorluğunun dağılmasıyla, tüm kıtada yeknesak ve mutlak olmasa da Batı Avrupa'da tarihi feodalite dönemi başladı. Bu dönemde farazi ve etkisiz "metbu"lar daima varlıklarını korudular.

Siyasi çerçevede bakıldığında ve hakim model feodalite olarak alındığında, Batı Avrupa'da, gerçek anlamda Orta Çağ'ın, Frank İmparatorluğunun dağılmasıyla 10. Yüzyılda başladığını ifade etmek mümkün görülmektedir. Klasik tasnifte "Yüksek Orta Çağ" olarak adlandırılan dönem de feodalitenin belirginleştiği 10. Yüzyıl sonrasını ifade etmektedir.

Bertrand Russel'in da tekrar ettiği genel kabul görmüş tespite göre, Avrupa, "bir daha gerilemeye dönüşmeyen ilerlemesine 11. Yüzyıl'da başlamıştır." Bu harekete geçme dönemi, feodalitenin hakim olduğu, siyasi çerçevede gerçek-yüksek Orta Çağa tesadüf etmektedir. Feodalite Avrupa'sı, birbirleriyle her alanda rekabet eden, yarışan, örnek alan, bazen de çatışan, çarpışan binlerce küçük siyasi birimin aktör haline geldiği, çok renkli, çok sesli, bu kapsamda en ileri ölçüde çoğulcu bir tabloyu oluşturmuştur.

Charles Seignoboss, H.G.Wells gibi klasik Avrupa, Batı tarihçilerinin de kabul ettikleri gibi, feodalitenin yol açtığı en önemli gelişmelerin başında, "şehirleşme"nin yaygınlaşması gelmektedir. Bu dönemde binlerce yeni yerleşim birimi, bir feodal beyin, prensin ya da onları takip eden bir rahibin yerleşim yeri

olarak kurulmuş, feodal birimler arasındaki çatışmalar himayesiz kalan halkı feodallerin etrafında toplanmak, onların himayesinde, yararlanmak zorunda bırakmış, bu suretle, yerleşim yerleri şehirleşmeye doğru hızla büyümeye başlamıştı. Yeni kurulan, gelişen şehirler, doğal olarak bir taraftan el sanatlarının ve ilkel sanayinin gelişmesine, öte taraftan pazarların panayırların oluşmasına, ticaretin gelişmesine neden oluyorlar, ekonomik kalkınmayı tahrik ediyorlardı.

Gelişen pazar ve küçük sanayi paralelinde Avrupa'nın; tarihi, çok önemli "tarım devrimi"de 11. Yüzyıl'da ortaya çıktı. Tarım devrimi, üretim tekniği ve araçlarındaki gelişmeyi ifade etmekteydi. Toprağın daha iyi ve kolay işlenebilmesi için bugünkü şekline uygun pulluklar o dönemde geliştirildi. Atın çift hayvanı olarak kullanılmasına başlandı. Şehirlerdeki pazarların tarımsal ürün talepleri yeterli şekilde karşılanabildi.

Bütün Avrupa'ya yayılmış olan "feodal sınıf" ya da oluşan sınıflı toplum, Avrupanın gelişmesinde çok önemli yeri olan "lüks tüketim eğilimi"ni tanıtip yaygınlaştırdı. Halkın "benzemek istediği, özendiği, taklit ettiği" ideal tip, bütün Avrupa'da halka yaklaşip içine girdi.

Avrupalılar, 12. Yüzlil'de başlayan "haçlı seferleri" ile Avrupa dışında macera aramaya başladılar. Marco Polo ile 13. y.y.'da başlayan "dünyayı keşfetme hevesi" 15. y.y. sonlarında Christoph Colomb ile en ileri düzeye ulaştı. Dünyanın başka bölgelerindeki zenginliklerden de yararlanma düşüncesi Avrupa'da bu dönemde yerleşti. Bu açık ticaret ve ekonominin dünya çapında düşünülmesini, "küreselleşmeyi, globalleşmeyi" ifade ediyordu. Esasen, küçük feodal siyasi birimlerde "kendine yeterlilik" esasına dayalı bir kapalı ekonomiyi tasavvur etmek, düşünmek mümkün değildi. Bu nedenle, Avrupa'da veya dünyanın başka bölgelerinde, küçük siyasi birimlerin hakim olduğu dönemler, daima, en azından ekonominin dünyaya açık olduğu dönemler olmuştur.

Orta çağda şehirleşme yalnızca feodalilerin etrafında toplanmayla sınırlı kalmadı. Gelişen kıta ekonomisi ve feodalitenin sınır koymayan siyasi ortamı, özellikle deniz kenarlarında bağımsız "ticaret şehirlerinin" doğup gelişmesine yol açtı. Akdeniz kıyısında Venedik, Floransa, Cenova, Manş ve Baltık kıyılarındaki "ticaret-şehir-devletleri" kısa sürede gelişimin öncülüğünü ele geçirdiler. Bunlar 13. Yüzyıldan itibaren aralarında "Ren Birliği" ya da "Töton Birliği" gibi ilk "Avrupa Ortak Pazarlarını" ve "Avrupa Topluluklarını" oluşturmaya başladılar. Bu yüzyıldan itibaren Avrupa, dünya deniz ticaretine hakim olmuş, uzak ülkelerde Avrupalıların "ticaret kolonileri" kurulmaya başlanmıştı. Üretim yalnızca Avrupa pazarı için olmaktan çıktı ve 14. y.y. başından itibaren Avrupa'da, uzak ülkelere satılmak için endüstri malları üretimi başladı. Bunların bazıları, Brescia zırhları, Toledo kılıçları, Solingen bıçakları, Dunant bakırları, Floransa, Flanders, Norveç çuhaları, Cambrai ve Malines bezleri, Milano ve Genova'nın simli kumaşlarıdır.

Kısaca feodal Orta Çağ, Avrupa'da şehirleşmenin yaygınlaştığı, ticaretin, üretimi hızla geliştiği, ekonomik kalkınmanın hızlı ve sürekli olduğu dönemdir.

Orta çağ feodalleri, kuşkusuz yerelliğin de temsilcileridir. Kendine yeterli siyasi ve coğrafi çevreye sahip olamayan feodal birim ister istemez dışarıya açık olmak zorundadır. Marco Polo'dan Colomb'a uzanan dünyayı keşfetme, ilişki kurma eğilim, feodalitenin siyasi-ekonomik özelliği ile uyumludur. Orta Çağ Avrupa'da "açık pazarlar" çağıdır. Bu tablo, çağın imkânlarına göre, olabildiğince "küreselleşme"yi teşvik eden bir tablodur.

Feodalitede Kültürel, Entellektüel ve Sanatsal Gelişme

Yine Russel'ın teyit ettiği üzere, feodalitenin yaygınlaşmasından kısa süre sonra, 11. Yüzyıl'da yapılan kilise reformu ile "eğitim

seviyesi din adamları arasında çok yüksek ölçüde, din dışı aristokraside de önemli ölçüde ilerlemişti." Bu yüzyıl, değindiğimiz gibi eski Grek edebiyatından Almanca'ya ilk çevirilerin yapılmaya başlandığı yüzyıldır. Din dışı araştırma kurumu olarak "universitas" adlı ilk üniversite, 11. Yüzyıl'da Bolonya'da kurulmuş, onu 13. Yüzyıl'da Paris Üniversitesi izlemiş ve üniversiteler Avrupa'da yaygınlaşmaya başlamıştı.

İstanbul'da Ayasofya Orta Çağ eseridir. Başta eski Floransa olmak üzere, Kuzey İtalya'nın "müze-şehirleri", Ren vadisindeki Köln katedrali Orta Çağ temsil ederler. Gotik sanat, rönesans sonrası klasikleri karşı olsalar da, ciddi ve değerli bir sanat üslubudur ve Avrupa'nın "ince işleme" alanında, sonra ulaşılamadığı en ileri düzeyini temsil eder.

Dünya, en azından Batı edebiyatının üç büyük isminden birisi olan Dante, Orta Çağ yazarıdır. Boccaccio, Petrarca, Roger Bacon ve diğerleri, bu çağın entellektüel gelişiminin temsilcileridir. Özellikle Roger Bacon, en ileri dönemini yaşayan İslam tefekkürünü Anglo-Sakson dünyasına taşıyan isim olarak hatırlanır.

Rönesans tefekkür ve sanatı, soradan karşıt eğilimi yaratmış olsa da, gerçekte, eski Grek'in değil, Orta Çağda başlayan, feodallerin himayesinde, mekânlarında sürdürülen gelişmenin sonucudur. Manastırların yanında feodallerin şatoları, ticaret sitelerinin feodallerle yarışan "büyük aile"lerin konakları, sarayları entellektüel ve sanatsal gelişmeyi de, rekabetçi gelenek içinde, yarışarak desteklemişlerdir.

Kadına İtibar, Şövalyeye Saygı ve Adab-ı Muaşeret Çağı

Batı kültüründe kadının toplumdaki itibarlı yerine ulaştırıldığı dönem de Orta Çağ olmuştur. Tarihçiler bu gelişmeyi, feodallerin genç erkeklerinin yetiştirilmesi için, bir başka feodalın veya prensin eşinin maiyetine veril-

mesi geleneğine bağlarlar. Eğitim için gönderildiği şatonun veya sarayın sahibesine karşı saygı terbiyesini edinmiş olan erkeklerin kendi şatolarına döndüklerinde de bu terbiyeyi sürdürdükleri ve bunun zamanla toplumda yaygınlaştığı kabul edilir. Gerçekten, feodalite öncesi batı kültürlerinde kadının saygınlığına delil yoktur. Feodalite dönemi, Batı'da kadının toplumdaki saygın ve etkin konumuna ulaştığı dönemdir.

Tabiatıyla, şövalye de, Orta Çağ'ın, feodalitenin yetiştirdiği tiptir. Şövalye için en üstün değer, şerefi, onurudur. Bu uğurda her türlü fedakârlığı yapar, canını verir. Şövalyenin bilinen bir başka özelliği de kadına saygısı ve hatta tabiiyetidir.

Orta Çağ, şatolarda ve çevrelerinde Batılı terbiye, nezaket, görgü kurallarının bulunduğu dönem oldu. Bu çağ bu yönüyle "Adab-ı Muaşeret Çağı" olarak da adlandırılabilir.

Şövalye, liberal bireyciliğin, kuşkusuz en ileri seviyesiydi. Orta Çağ'a şövalye, karakteri esas alındığında, adem-i merkezîyetçiliğin yanında bireyci düşüncenin egemen olduğu dönem olarak bakmak da mümkündür.

Feodalite Zorunlu Olarak Demokratiktir ve Hakkaniyete Saygılıdır.

Önceki imparatorluklar ve sonraki mutlak monarşiler modelleriyle kıyaslandığında, feodalite ister istemez daha demokratiktir. Zira, nüfusu bini aşmayan feodal yönetim birimlerinde, idare edenlerle idare edilenler daima, her gün yüzyüze ve biraradadırlar. Önceki ve sonraki dönemlerde Roma'daki imparatorun veya Paris'teki kralın nasıl bir yaratık olduğunu Alpler'deki köylü ancak tahayyül edebilirdi. İmparatorun ya da kralın metafizik veya ilâhi vasıflarla takdimine karşı çıkamazdı. Oysa Orta Çağ'da feodal her gün karşılaşılabildiği, konuşabildiği ne yaptığını izleyebildiği, denetleyebildiği kimsedir. Daima beraber olduğu

teb'asını hoşnut etmek zorundadır.

Bağlı olduğu feodali beğenmeyen veya ondan korkan bir kimse, birkaç saatlik yürüyüşle, ona rakip olan bir başka feodalın toprağına veya himayesine ulaşabilir. Bu durumu düşünen, yazan, sanat eseri üretenler için de değişmez. Bir feodalın himayesinden mahrum kalan veya ondan korkan, kendisini himaye edecek bir rakibini kolayca bulabilir.

Bu sebeplerle Orta Çağ ve feodalite, imparatorluklara, monarşilere göre, çok daha demokratik, insana çok daha değer verildiği bir dönem olmak zorunda ve gerçek de budur.

Nitekim, çağdaş demokrasinin temel şartlarından birisi de "ademi merkezîyetçilik"tir. Feodalite ademi merkezîyetçi düşüncenin en uç modelidir. Orta Çağ'da antidemokratik baskı, feodaliteden değil kiliseden kaynaklanmıştır.

Bu bakımdan Orta Çağ'ın olumsuz bir yanı kilisenin dini ve siyasi otoritesini dengeleyecek başka büyük gücün ortada kalmamış olmasıdır. Çağın bu bölümünde ortaya çıkan engizisyon bazen feodaliteye karşı kilisedeki sapmayı ifade eder.

Tarihin gördüğü bütün diğer uygarlıklar gibi, Batı uygarlığının temeli, kökü yalnızca Batıya ait değildir. Diğerleri gibi Batı uygarlığı da, insanın yeryüzünde var olduğu günden itibaren geçirdiği maceranın tamamından yararlanmıştı. Batı'nın oluşumunda önemli rolleri bulunan semâvi dinler, Musevilik ve Hıristiyanlık, eski Grek veya Roma uygarlıkları ile ilgili değildir. Bu dinler Batı'ya, vahyin yanında, eski Güneybatı Asya uygarlıklarının unsurlarını da taşımışlardır. Batı uygarlığının da kökü, temeli, insanlığın binlerce yıllık ve bilinen tarihte Mezopotamya'da, Nil Vadisi'nde, Filistin'de, Anadolu'da, Asya ve Avrupa'nın diğer yörelerinde sürdürdüğü uygarlık mücadelesinin tamamındadır. Doğduğu, gelişmeye başladığı zemin ise, Orta Çağ ve feodalitedir. Bugün de bu zeminin etkileri-

ni sürdürmekte, katkılarını yaşatmaktadır.

Liberalizm Orta Çağ İnkâr Etmez

Liberalizmin, Avrupa'da 15. Yüzyıl sonlarından itibaren hakimiyet kuran mutlak monarşilere karşı, 17. Yüzyıl sonlarından John Locke'tan itibaren entelektüel planda, 18. Yüzyıl sonlarından itibaren de pozitif siyasi alanda itibaren kazanan siyasi doktrin olduğu malûmdur. Mutlak monarşi feodaliteye karşı, onu yok eden siyasi model olduğu ve kendi paralelindeki entelektüel akımları besleyip geliştirdiği için, halkımızın "düşmanımın düşmanı benim dostumdur" deyimindeki mantık gereği, liberalizmin de Orta Çağ ve feodaliteyi inkâr etmemesi olağandır.

Ancak, bağlantılar bundan ibaret değildir.

Locke doktrini, İngiltere'de, 1215'te Magna Carta ile mutlak monarşinin gücünü sınırlandırmak için başlatılan ve 1688'de ileri aşamaya ulaştırılan demokratikleşme sürecine teorik meşruiyet sağlamak amacıyla da bağlıdır. Gaetane Mosca'nın da belirttiği gibi, İngiliz demokratikleşme sürecinin dayandığı iddia, "Anglo-Sakson hukukunda var olan hakların korunması"dır. Kast edilen Anglo-Sakson hukuku ise, feodalite döneminin geleneğidir.

Nitekim, 1215 şartının tarafı, eski feodaliteyi temsil eden İngiliz lordlarıdır. Daha sonra, 1680'den itibaren İngiltere'de Whig'ler ve Torry'ler olarak adlandırılan ikili siyasi karşılaşmada da, liberal temayüle bağlı Whig'ler çoğunlukla feodal geleneği temsil eden "landlord"lardan oluşmuşlar, bunlar monarşinin merkezi bürokrasisini toplayan Torryler'e daima karşı olmuşlardır. Bu manzara liberalizme bazen "aristokrat teorisi" denilmesine de neden olmuştur.

Liberalizmin teorik temeli olan "tabii hukuk" Yunanlı Stoisyenlere dayanır. Ancak bu teori Orta Çağda, ciddi bir taraftar grubu tarafından yaşatılmış, geliştirilmiştir.

Liberalizm, paralelinde ve liberalizmin temel felsefesine bağlı, ferdiyetçiliği esas alan bir entelektüel ve artistik akım olarak romantizmin doğup gelişmesine neden olmuştur. Romantizm, monarşizmin paralelinde gelişen klasik sanatın İlk Çağ, antik-Yunan hayranlığı yerine, orta çağ değerlerini esas alan, Orta Çağ ruh ve düşüncesine dönen akımdır. Romantizmin büyük temsilcisi Goethe, Cervantes'in cenazesini gömdüğü "şövalye"yi tekrar sanatının baş kahramanı hâline getirmiş, takipçileri sanatın her dalında bunu gelenekselleştirmişlerdir.

Locke'tan itibaren liberal doktrin, en azından klasik formuyla daima "ademi merkezîyetçi" olmuştur.

Bütün bu ayrıntılar, liberalizmin bir ölçüde Orta Çağ değerlerini ve kurumlarını referans aldığı ifade etmemize imkân vermektedir.

Marksist ekonomi ve tarih tezinin liberalizmin burjuva sınıfının doktrini veya hakimiyet vasıtası olduğu iddiasına pek fazla tarihi kanıt bulunmamaktadır. Tabiatıyla Marksizm de liberalizmin inkârı olduğundan, Orta Çağ ve feodaliteye karşı çıkması, bu dönemi inkâr etmesi olağandır.

Orta Çağ, kuşkusuz bir "yerelleşme" çağıdır. Ancak, mantık esas alındığında, yerelleşme zorunlu olarak ve Dr. Doering'in de belirttiği gibi, "küreselleşmeyi" zorunlu kılar. Dikkatle bakılıp incelendiğinde Orta Çağ, aynı zamanda ilk küreselleşme eğilimlerinin doğduğu, bunun Marco Polo'dan Christoph Colomb'a uzanan maceralara yön verdiği dönemdir.

Liberal Anayasacılık Çağı

Liberalizmin mehası olan "tabii hukuk"un karakteri, küresellik (evrensellik), eşitlikçilik ve daimilik olarak ifade edilir. Locke tabii hukuka dayanarak, İngiliz siyasi pratiğine küresel bir teorik temel oluşturmuştur. Tabii hukuktan kaynaklanan "insan hak ve özgürlükleri" dili, dini, rengi, soyu ne olursa olsun bütün insan-

lar içindir ve bütün insanlar hukuk normu karşısında eşittir.

Liberalizm, bu ilkeleriyle 18. Yüzyıl boyunca Voltaire, Montesquieu gibi ünlü düşünürlerin de katkısıyla İngiltere'den bütün Avrupa'ya taşınmış, teorik, entellektüel planda etkin olmuştur.

Liberal teori mantığı çerçevesinde, sonraları "milliyetçiliğin ekonomisi" adıyla da tanımlanan merkantilizme karşı önce fizyokratlar, sonra A.Smith'in öncülüğünü yaptığı klasik-liberal ekonomi teorileri gelişmiş ve itibar görmüştür.

Liberal doktrin, bütünlük içinde, ilk defa, Amerikan bağımsızlık hareketini yönlendirmiş, 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Beyanname'si Locke mefkûresini aynen tekrar eden ilk siyasi metin olmuş, bu metin 1787 tarihli, yazılı anayasaların da öncüsü olan Amerikan Anayasasını şekillendirmiştir.

Siyaset pratiği daima imkânlarla sınırlı ve bu sebeple daima tavizkârdır. Bu "ihtirazî kayıt" da hatırlatmak suretiyle, Amerika'da 1780'-den 1925'e uzanan 145 yıl boyunca klasik liberalizmin teorisine sadık bir tatbikatının sergilendiğini ifade etmemiz mümkündür. Bu dönem, Amerika'nın dünyada en hızlı gelişen bölge olduğu dönemdir. Avrupa'da ise klasik liberalizmin nisbi bir sadakatle uygulandığı dönem olarak, 1815 ile 1875 arasındaki altmış yıllık dönemi belirleyebiliriz.

Amerikan Bağımsızlık Beyanname'siyle başlayan yaklaşık yüzyıllık süre günümüzün klasikleşmiş siyasi literatüründe "liberal anayasacılık çağı" olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem, liberalizmin ilkeleri çerçevesinde Batı demokrasisinin, hukukunun yeniden oluşturulduğu dönemdir. Bu sebeple Batı demokrasisinin doğru adı da "liberal demokrasi"dir.

Burada önemli bir ayrıntıya da değinmek zorundayız. Çoğunlukla, liberalizmle, Rousseau'cu "milli hakimiyet" teorisinden il-

ham alan ve "ulus-devlet" faraziyesini yaratan milliyetçilik akımları karıştırılmaktadır. Liberal milliyetçilik yalnızca "antiemperyalist milliyetçilik"tir. Bunun "ulus-devlet"le de, milli hakimiyet teorisinin üniformist varyasyonlarıyla da ilişkisi yoktur. Hele, İtalyan ve Alman "milli birlik" hareketlerini esas alan, siyasi literatürde "integral milliyetçilik" olarak adlandırılan, karakteri gereği yüzyılımızda faşist-nazist temayül ve modellere emperyalizm yarışına yol açan milliyetçilik türü liberalizme kesinlikle karşıdır. Ondokuzuncu yüzyıl sonlarında liberalizmin çöküşüne yalnızca sosyalist-Marksist eğilimler değil, belki ondan da daha fazla integral milliyetçilik akımı neden olmuştur.

Dikkatle tahlil edildiğinde, 1776 ile 1875 arasında sınırlandırabileceğimiz "liberal anayasacılık çağı" dünyada tekrar "yerelleşme" birlikte geliştiği dönem olmuştur. Federe devletlere yasama yetkisini de veren, bütün kamu görev ve hizmetlerini, halk oyuyla seçilen ve merkezi otoriteye karşı bağımsız görevlilere tevdi eden, valisini, hakimini, emniyet müdürünü, savcısını mahallinde halka seçtiren, yalnızca seçmenlerine karşı sorumlu kılan Amerikan siyasi sistemi, 1925'ten itibaren FBI benzeri merkezi örgütlerle bozulmuş da olsa, hâlâ "yerelci ve federatif" karakterini liberal anlayışın örneği de olarak korumaktadır.

Sonuç

Bana göre dünyada kararlı biçimde "klasik liberalizme dönüş süreci" yaşanmaktadır. Ben bu konuda Dr. Doering'ten daha iyimserim. İnsan hak ve özgürlükleri alanındaki gelişme, bu kapsamda liberalleşme, "yerelleşme ve küreselleşme'nin" birlikte yarattığı sonuç değil, aksine bunlar liberalizme dönüşün tabii sonuçlarıdır.

Yerelleşme ve küreselleşme rasyonalite gereği olarak da birbirine bağlı ve birliktelikleri olağan gelişmelerdir.

Ancak, bağlantıyı yalnızca rasyonalite çerçevesinde izah etmek yetersizdir. Tarihi determinizmin gereği olarak da liberalizm, yerleşme ve küreselleşme birbirine bağımlıdır.

Şayet gidişat klasik liberalizme doğru ise (ki bence böyledir) yerleşme ve küreselleşme de birlikte gelişecektir. Bütün unsurlarıyla liberalizm olmadan gerçek anlamıyla ne yerleşme ve ne de küreselleşme olabilir.

KAYNAKLAR

Bougine, Georges-Rimberd Pierre, *Sosyalizm*, çev: Yaşar Gürbüz, İstanbul, 1964.

Clough, B. Shephard, *Uygarlık Tarihi*, çev: Nihal Ünal, İstanbul, 1965.

* Gaxotte, Pierre, *Fransız İhtilali Tarihi*,

çev: Semih Tiryakioğlu, İstanbul, 1962.

Hauser, Arnold, *Sanatın Toplumsal Tarihi*, çev: Yıldız Gölönü, İstanbul, 1995.

Hazard, Paul, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, çev: Erol Güngör, İstanbul, 1973.

Köhnen, Gerhard, *Dünya Ekonomi Tarihi*, çev: Tuncay Akoğlu, İstanbul, 1965.

Marks, Karl, *Kapital*, 1. Cilt, 5. Kitap, çev: Mehmet Salih, Ankara, 1967.

Russel, Bertrand, *Batı Felsefesi Tarihi*, Cilt I-II, çev: Muammer Şener, İstanbul, 1969.

Mosca, Gaetana, *Siyasi Doktrinler Tarihi*, çev: Semih Tiryakioğlu, İstanbul, 1963.

Sherma, Dennis, *Western Civilization*, Volume II, Mac Growhille, 1995, New York.